

پژوهشی فقهی سرامین اعتبار علم حاکم مخاد امون حج

مهدي درگاهي / رضا عندليبي

سرشناسه: درگاهی، مهدی، ۱۳۶۰ -
 عنوان و نام پدیدآور: حکم حکومتی در حج: پژوهشی فقهی پیرامون اعتبار حکم حاکم مخالف در امور حج /
 نویسندگان مهدی درگاهی، رضا عندلیبی،
 مشخصات نشر: تهران: مشعر، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۲۱۲ ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۵۱۸-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۹۱] - ۲۰۴: همچنین به صورت زیرنویس

موضوع: حکم حکومتی

موضوع: حج -- فتاواها

شناسه افزوده: عندلیبی، رضا، ۱۳۶۱ -

رده بندی کنگ: ۱۳۹۳ ح ۸ / ۴۵ د / ۸ / ۱۸۸ BP

رده بندی رژی: ۲۹۷ / ۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۶۰۸۵

حکم حاکم مخالف در حج

تألیف:	مهدی درگاهی - رضا عندلیبی
تدوین:	مهدی درگاهی، حج و زیارت
ناشر:	مؤسسه فرهنگی مشعر
چاپ و صحافی:	مشعر
نوبت چاپ:	اول - تابستان ۱۳۹۳
شمارگان:	۳۰۰۰ نسخه
بها:	۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۵۱۸-۰ ISBN: 978-964-540-518-0

مراکز پخش و فروشگاه‌های مشعر:

تهران: تلفن: ۰۳-۶۴۵۱۲۰۰۳ / ۰۲۱ / قم: تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۳۸۴۰۰

فهرست

۱۳	دیباچه.....
۱۵	مقدمه.....
۱۹	بخش اول: کلیات و مفاهیم.....
۲۱	فصل اول: مفاهیم.....
۲۱	گفتار اول: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «حکم».....
۲۱	مفهوم لغوی.....
۲۲	مفهوم اصطلاحی.....
۲۲	اقسام حکم.....
۲۳	حکم واقعی و ظاهری.....
۲۳	حکم اولی و ثانوی.....
۲۴	حکم حکومتی و غیر حکومتی.....
۲۵	گفتار دوم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «حاکم».....
۲۵	مفهوم لغوی.....
۲۷	مفهوم اصطلاحی.....
۲۸	گفتار سوم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «مخالف».....
۲۸	مفهوم لغوی.....

۲۸ مفهوم اصطلاحی
۲۹ گفتار چهارم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «حج»
۲۹ مفهوم لغوی
۳۰ مفهوم اصطلاحی
۳۱ گفتار پنجم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «اجزا»
۳۱ مفهوم لغوی
۳۲ مفهوم اصطلاحی
۳۲ گفتار ششم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «تقیه»
۳۲ مفهوم لغوی
۳۳ مفهوم اصطلاحی
۳۴ اقسام تقیه
۳۴ ۱. تقیه از جهت کیفیت و شمول تقیه
۳۴ الف) تقیه کتمانی
۳۵ ب) تقیه اظهاری
۳۵ ۲. تقیه از جهت هدف و غرض
۳۵ الف) تقیه خوفی
۳۵ ب) تقیه مداراتی
۳۶ ۳. تقیه از جهت تقیه شوندگان
۳۶ الف) تقیه از کفار
۳۶ ب) تقیه از مسلمانان
۳۷ ۴. تقیه از جهت مورد تقیه
۳۷ تقیه در اصول دین
۳۷ تقیه در فروع
۳۸ گفتار هفتم: بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی «امارت حج»
۳۹ فصل دوم: کلیات

۳۹	گفتار اول: امارت و زعامت حجاج
۳۹	تاریخ و زعامت حجاج
۳۹	امارت حج در دوران پیامبر ﷺ و خلفا
۴۲	امارت حج در دوران بنی امیه (۴۰-۱۳۲ هـ. ق.)
۴۲	امارت حج در دوره نخست عباسی (۱۳۲-۲۴۷ هـ. ق.)
۴۳	امارت حج در سلطه فاطمیان و ابویان بر حرمین (۲۴۸-۶۶۶ هـ. ق.)
۴۵	امارت حج در سلطه ممالیک (۶۶۶-۹۲۳ هـ. ق.)
۴۵	امارت حج در دوران عثمانی ها (۹۲۳-۱۳۴۳ هـ. ق.)
۴۶	امیران حج در دوره آل سعود
۴۶	اثمه معصومین <small>علیهم السلام</small> و امارت حاج
۴۹	امارت و زعامت حج در فقه
۴۹	احکام و تکالیف امیرالحاج
۵۰	۱. اقامه نماز ظهر و عصر در مناسم الترویج»
۵۳	۲. ماندن در منا تا طلوع آفتاب روز نحر
۵۴	۳. افاضه از مشعرالحرام بعد طلوع آفتاب روز دهم
۵۶	۴. سخنرانی امیرالحاج در موسم
۵۶	۵. استحباب اقامه نماز ظهر روز سیزدهم در مسجدالحرام
۵۷	۶. ثبوت هلال ذی حجه با حکم امیرالحاج
۶۰	گفتار دوم: پیشینه حکم حاکم مخالف در تعیین روز عید
۶۳	گفتار سوم: تبیین اصل لفظی و عملی در تمسک به حکم حاکم مخالف
۶۴	اصل لفظی یا عمومات و اطلاقات فوقانی
۶۵	اصل عملی
۶۶	گفتار چهارم: بررسی تقیه مداراتی و جریان آن در موضوعات
۶۶	دیدگاه فقها در تقیه مداراتی
۶۶	بررسی ادله تقیه مداراتی

- دسته اول روایات: وجوب معاشرت با اهل سنت ۶۷
- دسته دوم روایات: مطلوبیت شرکت در نماز جماعت مخالفین ۶۸
۱. صحیح حماد بن عثمان ۶۸
۲. صحیح حفص بن بختری ۶۹
۳. روایت اسحاق بن عمار ۷۰
۴. روایت علی بن جعفر ۷۰
- دسته سوم روایات: سقوط قرائت در اقتدا به امام جماعت مخالف ۷۱
۱. روایت اسحاق بن عمار ۷۱
۲. صحیح ابن ابی عمیر ۷۲
- دسته چهارم روایات: اهمیت و جایگاه تقیه ۷۴
- جریان تقیه مدارات در مواظبات ۷۶
- گفتار پنجم: بررسی فقهی احکام حاکم شیعی به ثبوت هلال ۷۷
- عدم حجیت حکم حاکم در ثبوت هلال ۷۸
- حجیت حکم حاکم در ثبوت هلال ۷۹
- دلیل اول: اطلاعات ادله ولایت فقیه ۸۰
- دلیل دوم: صحیح محمد بن قیس ۸۱
- دلیل سوم: ثبوت هلال از اختیارات حاکم ۸۴
- دلیل چهارم: روایت عبدالله سنان ۸۵
- دلیل پنجم: سیره ۸۶
- فروع ۸۹
- فرع اول: تفصیل بین علم حاکم و شهادت بینه نزد حاکم ۸۹
- فرع دوم: نفوذ حکم حاکم نسبت به افراد ۹۰
- فرع سوم: حکم خطای حاکم ۹۰
- بخش دوم: اعتبار حکم در صورت احتمال موافقت آن با واقع ۹۵
- فصل اول: تمییز حکم تکلیفی (وجوب یا عدم وجوب متابعت) ۹۷

۹۸.....	گفتار اول: اقوال فقها.....
۹۸.....	قائلان به وجوب متابعت.....
۱۰۱.....	قائلان به عدم وجوب متابعت.....
۱۰۲.....	گفتار دوم: ادله فقها در حکم تکلیفی متابعت.....
۱۰۳.....	دلیل اول: عمومات و اطلاقات روایات تقیه.....
۱۰۵.....	اشکال صغروی.....
۱۰۶.....	جواب از اشکال صغروی.....
۱۰۷.....	اشکال کبری.....
۱۰۸.....	جواب از اشکال کبری.....
۱۰۹.....	دلیل دوم: موثقه ابن مغیره از ابو جارود.....
۱۱۰.....	بررسی سند روایت.....
۱۱۳.....	بررسی دلالت روایت.....
۱۱۳.....	اشکال.....
۱۱۴.....	جواب.....
۱۱۷.....	فصل دوم: تبیین حکم وضعی (صحت یا عدم صحت).....
۱۱۷.....	گفتار اول: اقوال فقها.....
۱۱۷.....	قائلان به صحت.....
۱۳۱.....	قائلان به عدم صحت.....
۱۲۴.....	گفتار دوم: ادله فقها.....
۱۲۴.....	ادله قائلان به صحت.....
۱۲۴.....	دلیل اول: روایات.....
۱۲۴.....	دسته اول: احادیث باب تقیه.....
۱۲۷.....	دسته دوم: روایات باب صوم.....
۱۴۸.....	دسته سوم: روایات باب حج.....
۱۵۶.....	دلیل دوم: استدلال به سیره.....

- تقریب اول ۱۵۶
- تقریب دوم ۱۵۸
- دلیل سوم: استدلال به قاعده «الاحرج» ۱۵۹
- دلیل چهارم: لازمه حفظ وحدت مسلمین ۱۶۱
- ادله قائلان به عدم صحت ۱۶۱
- استدلال به اصل ۱۶۱
- تعلیل اول از استدلال به اصل ۱۶۲
- اشکال بر تقریب اول ۱۶۳
- تقریب دوم از استدلال به اصل ۱۶۳
- اشکال بر تقریب دوم ۱۶۳
- نتیجه گیری و جمع بند ۱۶۵
- بخش سوم: اعتبار حکم در صورت عدم مخالفت با واقع** ۱۶۷
- فصل اول: تبیین حکم تکلیفی وجوب یا عدم وجوب متابعت** ۱۶۹
- گفتار اول: اقوال فقها ۱۶۹
- قائلان به وجوب متابعت ۱۶۹
- قائلان به عدم وجوب متابعت ۱۷۱
- گفتار دوم: ادله فقها در حکم تکلیفی متابعت ۱۷۲
- فصل دوم: تبیین حکم وضعی (صحت یا عدم صحت)** ۱۷۵
- گفتار اول: اقوال فقها ۱۷۵
- قائلان به صحت ۱۷۵
- قائلان به عدم صحت ۱۷۷
- گفتار دوم: ادله قائلان به صحت ۱۸۰
- دلیل اول: روایات ۱۸۰
- دسته اول: روایات تقیه ۱۸۰
- تقریب استدلال ۱۸۰

فهرست ۱۱

۱۸۵	دسته دوم: روایات صوم
۱۸۵	روایت اول: معتبره محمد بن سنان از ابو جازود
۱۸۶	روایت دوم: مرسله داوود بن حصین
۱۸۸	روایت سوم: معتبره خلاد بن عماره
۱۹۱	دسته سوم: روایت خاص
۱۹۱	معتبره ابن مغیره از ابو جازود
۱۹۵	دلیل دوم: استدلال به سیره
۱۹۶	نتیجه گیری و جمع بندی
۱۹۹	فهرست منابع

دیباچه

در موسم حج، با اعلان حاکمان سرزمین وحی و امیرحاج منصوب از طرف ایشان، مناسک آغاز و پایان می‌یابد. از مسائل مورد ابتلای شیعیان، حکم حاکم یا قاضی مخالف در امور حج است. این مسأله در موارد اختلاف در ثبوت هلال، از حساسیت خاصی برخوردار است و در فرض احتمال موافقت و علم به مخالفت حکم حاکم با واقع و نفس الامر، مورد بحث قرار می‌گیرد.

فاضلان ازجمله حجج اسلام حاج شیخ مهدی درگانی، حاج شیخ رضا عندلیبی در ابتدای این اثر علاوه بر تعاریف مفاهیمی همچون حکم، حاکم، اجزا و... به زعامت و امارت حجاج در طول تاریخ اشاره و احکام و تکالیف امیرحاج در فقه مقارن را بیان می‌کنند.

به جهت ارتباط تنگاتنگ این فرع فقهی با مسائل فقهیه و نگاه جدید فقهی فقهای معاصر به فقهیه مداراتی و ابعاد فقهی و حکم حاکم شیعی در ثبوت هلال، دیدگاه فقها و ادله ایشان در این راستا، بیان و بررسی شده است.

نویسندگان این اثر در ادامه، اعتبار و نفوذ حکم حاکم مخالف در دو فرض مذکور را از جهت حکم تکلفی و وضعی بررسی کرده و با جمع آوری اقوال و ادله فقها، به بررسی و جمع‌بندی تفصیلی آن همت گمارده‌اند.

گروه فقه و حقوق پژوهشکده حج و زیارت در راستای ارتقای سطح علمی و آشنایی روحانیون فاضل و فرهیخته و جوامع علمی و پژوهشی با جوانب این فرع فقهی، امکان چاپ و نشر این نوشتار را در قالب یک کتاب فراهم نمود و نتیجه آن پیش‌برد اهداف عالی فقه پویای امامیه خواهد بود.

از درگاه خداوند متعال، توفیقات روز افزون نویسندگان محترم را در سایه عنایات حضرت ابی‌عصر رضی الله عنه خواستاریم و ثمره همه این تلاش‌ها را به پیشگاه با عظمت آن حضرت تقدیم نموده و عرض می‌کنیم: ﴿أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلُنَا الضَّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ قَاوِفٍ لَنَا الْكَيْبَرُ وَنَمَدَّقُ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾ (یوسف: ۸۸) و آخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین.

انه ولی التوفیق

گروه فقه و حقوق

پژوهشکده حج و زیارت

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، محمد وعلي آله الطيبين الطاهرين المعصومين من بقیة الله الأعظم أرواحنا له الفداء.

از جمله برکات انقلاب اسلامی در جمهوری اسلامی ایران، آسانسازی زیارت خانه خدا و خدمات به زائران بیت الله الحرام در انجام حج و عمره، می باشد. یکی از مباحث مورد ابتلای شیعیان در مناسک حج، حکم حاکم مخالف با عزرب یکی از مصادیق حکم حکومتی در حج است؛ از دیرباز در اکثر سرزمین های اسلامی حاکمیت از آن غیر شیعیان بوده است. این مسئله در موسم حج که با اعلان حاکمان سعودی و امیرحاج منصوب از طرف ایشان آغاز و پایان می پذیرد، از حساسیت خاصی برخوردار است، چنان که جملگی حجاج با دستور امیرحاج منصوب از جانب حاکم مخالف، به عرفات، مشعر و منا می روند و در برخی موارد امکان مخالفت با عموم حج گزاران وجود ندارد.

از اواخر دوره صفوی به این سو، به علل گوناگون، اختلاف در ثبوت هلال ذی حجه میان شیعه و سنی به صورت گسترده ای مطرح گردید و معمولاً در صورتی که حجاج نمی توانستند به تشخیص خود عمل کنند، همراه ستیان و قوف در عرفات و سایر اعمال

را انجام می‌دادند. حتی در صورت تقیه و ترس، سخنی از اجزا و صحت حج نبوده، بلکه با عمره مفرده و هدی از احرام خارج می‌شدند و حج از آنان فوت می‌شد.

در مناسک حج حکم حاکم مخالف از دیرباز مطرح بوده است و مسلمانان با حکم او به ثبوت هلال، مثلاً، به انجام مناسک می‌پرداختند. ولی تبیین مسئله اختلاف در ثبوت هلال بین مسلمانان، اختلافی که منسوب به حکم حاکم یا قاضی مخالف است، پس از تحاتی و پژوهش بسیار، در کلمات قدمای از اصحاب، از جمله در کتاب «مقنعه» شیخ مفید و کتب فقهی «خلاف»، «مبسوط»، «جمل العقود» و «نهایه» شیخ طوسی و کتاب سرائر ابن ادریس و برخی کتب دیگر، مطلبی یافت نشد. البته شهید ثانی در بحث صله، این مسئله را از مصادیق صله شمرده و حکم حج را تبیین نموده است.^۱ هرچند بنا بر تتبع صاحب جواهر (م ۱۲۶۶ ه.ق)، متابعت و همراهی با حاکم مخالف در ثبوت هلال، مورد توجه ائمه اهل بیت واقع نشده است، چنان‌که نوشته است: «لا أجد كلاماً لهم في ذلك»^۲؛ «کلامی در خصوص متابعت از حاکم مخالف در عبارات قدما نیافتیم».

به هر حال، این مسئله مورد توجه فقهای متأخر نیز بوده و برخی به تبیین حکم وضعی آن پرداخته و برخی دیگر به حکم تکلیفی آن نیز اشاره کرده‌اند.

شیخ انصاری (م ۱۲۸۱ ه.ق) در بیان مناسک حج، فتوای خود را منوط بر عدم حجیت حکم حاکم مخالف مطرح کرده و برخی فقیهان همچون سید محمود شاهرودی (م ۱۳۹۴ ه.ق) و سید احمد خوانساری (م ۱۴۰۵ ه.ق) آن فتوا را تأیید نموده‌اند و بسیاری نیز بر آن حاشیه دارند و با تفصیل بین امکان مخالفت با بقیه حجاج یا عدم آن

۱. مسالک الأفهام، ج ۲، ص ۳۹۱.

۲. جواهر الکلام، ج ۱۹، ص ۳۲.

مقدمه ۱۷۴

و علم به مخالفت با واقع و عدم آن، به برخی از جوانب و ابعاد مختلف حکم اشاره کرده‌اند.

شایسته است مسئله حاضر با تمام جوانب آن به تفصیل و مستقل. بعد از اشاره به بررسی مقدمات تاریخی و فقهی، به بوته بحث گذارده شود و فروض و ابعاد مرتبط به آن با توجه به اقوال و ادله فقها دسته‌بندی و بررسی و در قالب یک مجموعه پژوهشی در اختیار هیئت‌گمان حوزوی و عموم پژوهشگران قرار گیرد.

www.ketab.ir